

**Broedvogels van de
Beetsterzwaagse bossen,
Hemrikerscharren en
Lippenhuisterheide
in 2023**

Romke Kleefstra
Sjouke Scholten

Sovon-rapport 2023/90

Broedvogels van de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikscharren en Lippenhuisterheide in 2023

Romke Kleefstra & Sjouke Scholten

Sovon-rapport 2023/90

Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Bosgroep Noord-Oost Nederland

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2023

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Bosgroep Noord-Oost Nederland

Wijze van citeren: Kleefstra R. & Scholten S. 2023. Broedvogels van de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikerscharren en Lippenhuisterheide in 2023. Sovon-rapport 2023/90. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Foto's omslag: Beetsterzwaags bos, 26 mei 2023 (foto: Sjouke Scholten), Geelgors (Partij, Limburg, 9 april 2023; foto: Hans Schekkerman), Lippenhuisterheide, 30 april 2023 (foto: Romke Kleefstra)

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

Samenvatting	6
1. Inleiding	7
2. Beschrijving van het gebied	8
3. Werkwijze	9
3.1. Methode en veldwerk	9
3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens	10
3.3. Weersomstandigheden en terreingesteldheid	10
4. Resultaten	11
4.1. Soorten en aantallen	11
4.2. Broedvogels en SNL-beheertypen	12
4.3. Soortbesprekingen	14
5. Evaluatie	18
6. Literatuur	20
Bijlage 1. Soortkaarten inventarisatie 2023	21

Samenvatting

In het voorjaar van 2022 zijn particuliere delen van de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikerscharren en Lippenhuisterheide (in totaal 929,1 ha) in opdracht van Bosgroep Noord-Oost Nederland geïnventariseerd op broedvogels. Hierbij zijn vrijwel alle aanwezige soorten integraal gekarteerd, met uitzondering van de meest algemene. Het gaat om de zogenoemde ‘middenloop’ van Beekdal Koningsdiep (Alddijp/Boarn), tussen de dorpen Beetsterzwaag en Olterterp aan de noordkant, en Lippenhuizen en Hemrik aan de zuidkant. Aan het hele gebied zijn vijf integrale bezoeken gebracht die vrijwel alle voor zonsopgang startten. Expliciete nachtbezoeken zijn niet uitgevoerd. Het veldwerk nam 161 uur in beslag, wat neerkomt op 10,4 minuten per hectare.

Er werden 74 soorten broedvogels vastgesteld, waarvan er 66 integraal zijn gekarteerd. Twaalf soorten staan op de Rode Lijst (Koekoek, Watersnip, Ransuil, Grauwe Klauwier, Zwarte Mees, Matkop, Veldleeuwerik, Spotvogel, Grote Lijster, Grauwe Vliegenvanger, Nachtegaal en Kneu). Direct buiten het onderzoeksgebied werden nog eens zeven vastgesteld, waaronder drie Rode Lijst-soorten (Slobeend, Wintertaling, Wulp).

Wat opvalt in de resultaten zijn de relatief hoge dichtheden van soorten van naaldbos, zowel provinciaal gezien als in vergelijking met bijvoorbeeld Drentse bosgebieden. Dit heeft alles te maken met het nog vrij grote aandeel naaldhout in (droog) productiebos. In de bossen van Beetsterzwaag en Hemrik bevinden zich nog percelen die gedomineerd worden door naaldhout, wat met de landelijke trend van het jonger en gevarieerder maken van bossen steeds schaarser goed wordt. Soorten als Zwarte Mees, Vuurgoudhaan en Goudhaan, maar ook Havik, Sperwer en Zwarte Specht lijken hier van te profiteren. Dat pleit ervoor het naaldbos ongemoeid moeten laten om deze karakteristieke eigenschappen voor het beekdal te behouden.

Van verschillende andere soorten, die in dichtheden voorkwamen die hoger lagen dan veel andere boswachterijen in het noorden, geldt dat ze profijt hebben van open plekken (heide, vennen) in het bosgebied (o.a. Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster) en vochtige omstandigheden (Matkop).

De binnen het onderzoeksgebied gelegen Lippenhuisterheide is een van de grootste aaneengesloten heideterreinen van Fryslân, waar concentraties van Roodborsttapuit, Boompieper, Graspieper en Geelgors voorkomen. Kanttekening is hier echter wel dat het onbegrasde deel stilaan volloopt met struweel en jonge opslag van bomen en overwoekerd is geraakt met pijpenstrootje, terwijl het begrasde deel sterk getekend wordt door de aanwezigheid van jongvee en paarden (delen sterk begrasd, veewissels). Op de heide valt mogelijk nog winst te behalen met een iets ander beheer (natter, deels extensiever) voor soorten als Grauwe Klauwier en Paapje. Ook de sterk wisselende waterstand is een punt van aandacht. In het voorjaar van 2023 was het aanvankelijk kletsnat in het bos en op de heide, wat in korte tijd volledig uitdroogde.

1. Inleiding

In 2023 zijn in opdracht van Bosgroep Noord-Oost Nederland delen van de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikerscharren en Lippenhuisterheide (in totaal 929,1 ha) geïnventariseerd op broedvogels. Hierbij zijn vrijwel alle aanwezige soorten integraal gekarteerd, met uitzondering van de meest algemene (Winterkoning, Merel, Roodborst, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink). De inventarisatie vond plaats in het kader van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL), waarin onder andere het monitoren van broedvogels in een zesjarige cyclus wordt vereist.

De auteurs van dit rapport, beide in dienst bij Sovon Vogelonderzoek Nederland, voerden de inventarisatie uit. Vanuit de Bosgroep was Rutger Diertens contactpersoon.

In dit rapport presenteren we de resultaten van de uitgebreide broedvogelkartering, waarbij de soorten volgens de systematiek van het International Ornithological Committee (IOC) gesorteerd staan.

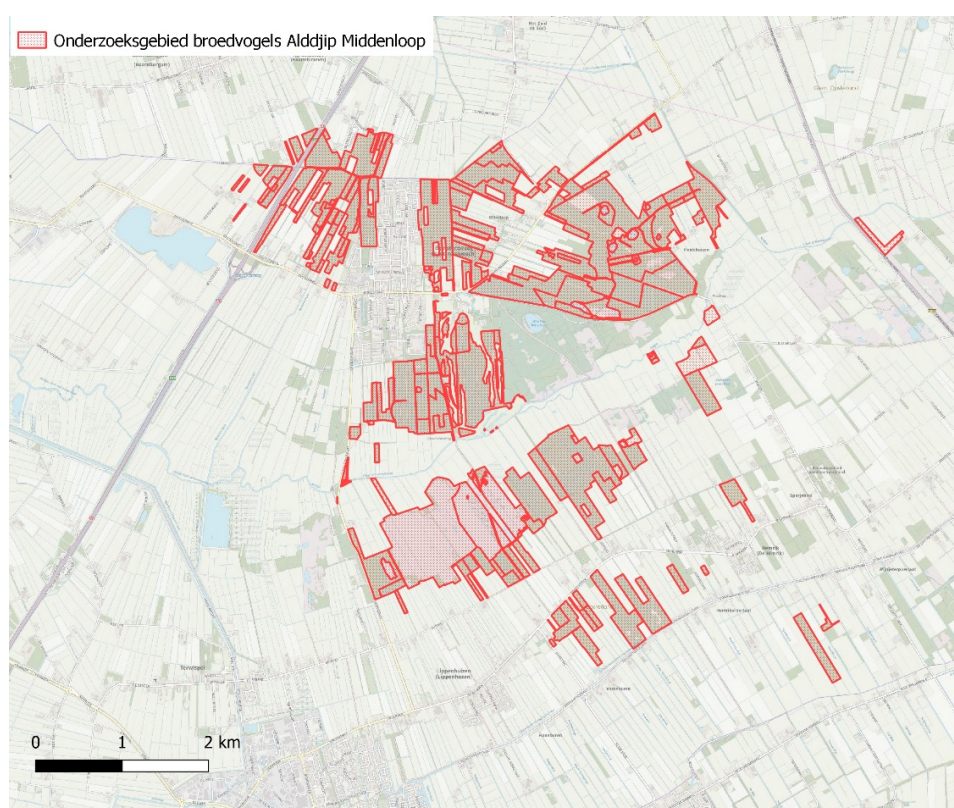
Onbegraasde deel van Lippenhuisterheide, 5 mei 2023 (foto: Romke Kleefstra)

2. Beschrijving van het gebied

De onderzochte terreinen liggen in de ‘middenloop’ van Beekdal Koningsdiep (Alddijp/Boarn; figuur 1), wat zich strekt van Bakkeveen in het zuidoosten van Fryslân tot voorbij Akkrum in het midden van de provincie. De ‘middenloop’ ligt globaal tussen de dorpen Beetsterzwaag en Olterterp aan de noordkant, en Lippenhuizen en Hemrik aan de zuidkant. Ten noorden van het Koningsdiep, rond Beetsterzwaag, gaat het overwegend om gemengde bossen van naald- en loofbomen (o.a. rond de A7, omgeving Olterterp, Wallebos, Heidehuizen). Niet al het bosgebied is onderzocht. Zo bleef het bos rond natuurijsbaan ‘Witte Meer’ buiten schot. Ten zuiden van het Koningsdiep gaat het om de

Lippenhuisterheide en omzomende bossen, een groot deel van de bossen van de Hemrikerscharren (excl. eigendommen Staatsbosbeheer) en enkele verspreid liggende, kleinere bosgebieden tussen Lippenhuizen en Hemrik (figuur 1).

Qua beheertypes gaat het overwegend om dennen-, eiken- en beukenbos, droog bos (vervallen en nieuw) met als doelstelling houtproductie (tabel 1). De Lippenhuisterheide vormt daarop een uitzondering, want daar gaat het om een open gebied met vochtige heide en hoogveen.

Figuur 1. Ligging van de op broedvogels geïnventariseerde terreinen in het gebied ‘Alddijp Middenloop’ (centrale deel Beekdal Koningsdiep).

Beheertypes	Omschrijving	ha
N06.03	Hoogveen	43,41
N06.04	Vochtige heide	89,66
N07.01	Droge heide	1,32
N10.02	Vochtig hooiland	2,44
N14.02	Hoog- en laagveenbos	0,07
N15.02	Dennen-, eiken- en beukenbos	387,82
N16.01	Droog bos met productie (vervallen)	129,29
N16.03	Droog bos met productie (nieuw)	225,79
N17.01	Vochtig hakhout en middenbos (vervallen)	3,64
N17.02	Droog hakhout	9,9
N17.03	Park- en stinzenbos	35,48
N17.06	Vochtig en hellinghakhout (nieuw)	0,28
	totaal	929,1

Tabel 1. Beheertypes en oppervlaktes in het onderzochte deel van het gebied Alddijp Middenloop.

3. Werkwijze

3.1. Methode en veldwerk

Bij het uitvoeren van het broedvogelonderzoek is de ‘basiskarteringsmethode’ toegepast, gebaseerd op de door Sovon ontwikkelde Broedvogel Monitoring Project-methode (Vergeer *et al.* 2016). Hierbij zijn bijna alle aanwezige soorten gekarteerd, met uitzondering van de meest algemene (Winterkoning, Merel, Roodborst, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink). De werkwijze was gericht op het registreren van zang, balts en overige waarnemingen, waarbij veel aandacht uitging naar uitsluitende (gelijktijdige) waarnemingen. Bij roofvogels is extra moeite gestoken in het vinden van nesten om meer zekerheid omtrent broeden en broedlocatie te verkrijgen. Bij kolonievogels zijn alle bewoonde nesten geteld.

In het hele gebied zijn vijf integrale bezoeken gebracht (tabel 2) die vrijwel alle voor zonsopgang startten. Expliciete nachtbezoeken zijn niet gebracht. Het veldwerk nam 161 uur in beslag, wat neerkomt op 10,4 minuten per hectare.

Het gebied was verdeeld onder de auteurs van dit rapport. Romke Kleefstra onderzocht alle terreinen ten zuiden van het Koningsdiep en rond Lippenhuizen en Hemrik. Sjouke Scholten inventariseerde alle stukken ten noorden van het Koningsdiep, rond Beetsterzwaag en Olterterp. Het stuk tussen Beetsterzwaag en het Koningsdiep (o.a. Wallebos, golfbaan Lauswolt en Zwaagster Gaasten) vormt daarop een uitzondering, omdat beide auteurs daar afwisselend bezoeken uitvoerden. Gegevens over territoriale/broedende Wespendienven werden verkregen van Christiaan de Vries.

Tabel 2. Tijdsinvestering in de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikerscharren en Lippenhuisterheide in 2023.

Ronde	Datum	Start	Einde	Totaal	Medewerker	Ronde	Datum	Start	Einde	Totaal	Medewerker
1	12 maart	06:05	09:00	175	Romke Kleefstra	4	23 mei	04:45	10:45	360	Romke Kleefstra
	14 maart	09:00	15:00	360	Sjouke Scholten		24 mei	04:45	12:00	435	Romke Kleefstra
	15 maart	06:05	13:00	415	Romke Kleefstra		25 mei	04:40	14:40	600	Sjouke Scholten
	15 maart	06:55	16:15	560	Sjouke Scholten		26 mei	04:40	14:05	565	Sjouke Scholten
	16 maart	06:10	10:50	280	Romke Kleefstra		27 mei	04:45	09:00	265	Sjouke Scholten
2	2 april	06:25	11:50	325	Romke Kleefstra	5	15 juni	04:55	13:45	530	Sjouke Scholten
	3 april	06:10	11:25	315	Romke Kleefstra		16 juni	04:15	10:30	375	Romke Kleefstra
	3 april	07:00	17:50	650	Sjouke Scholten		16 juni	04:45	10:50	365	Sjouke Scholten
	4 april	06:50	16:05	555	Sjouke Scholten		17 juni	04:45	08:45	240	Sjouke Scholten
3	1 mei	05:10	10:20	310	Romke Kleefstra	19 juni	04:15	10:25	370	Romke Kleefstra	
	1 mei	05:50	15:25	565	Sjouke Scholten						
	2 mei	05:10	12:05	415	Romke Kleefstra						
	2 mei	05:35	12:35	420	Sjouke Scholten						
	5 mei	06:25	09:55	210	Romke Kleefstra						

Op 12 maart werd het ochtendbezoek al snel afgebroken door hevige sneeuwval, waardoor het plots heel stil werd in het bos (Hemrikerscharren-West). Foto: Romke Kleefstra.

3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens

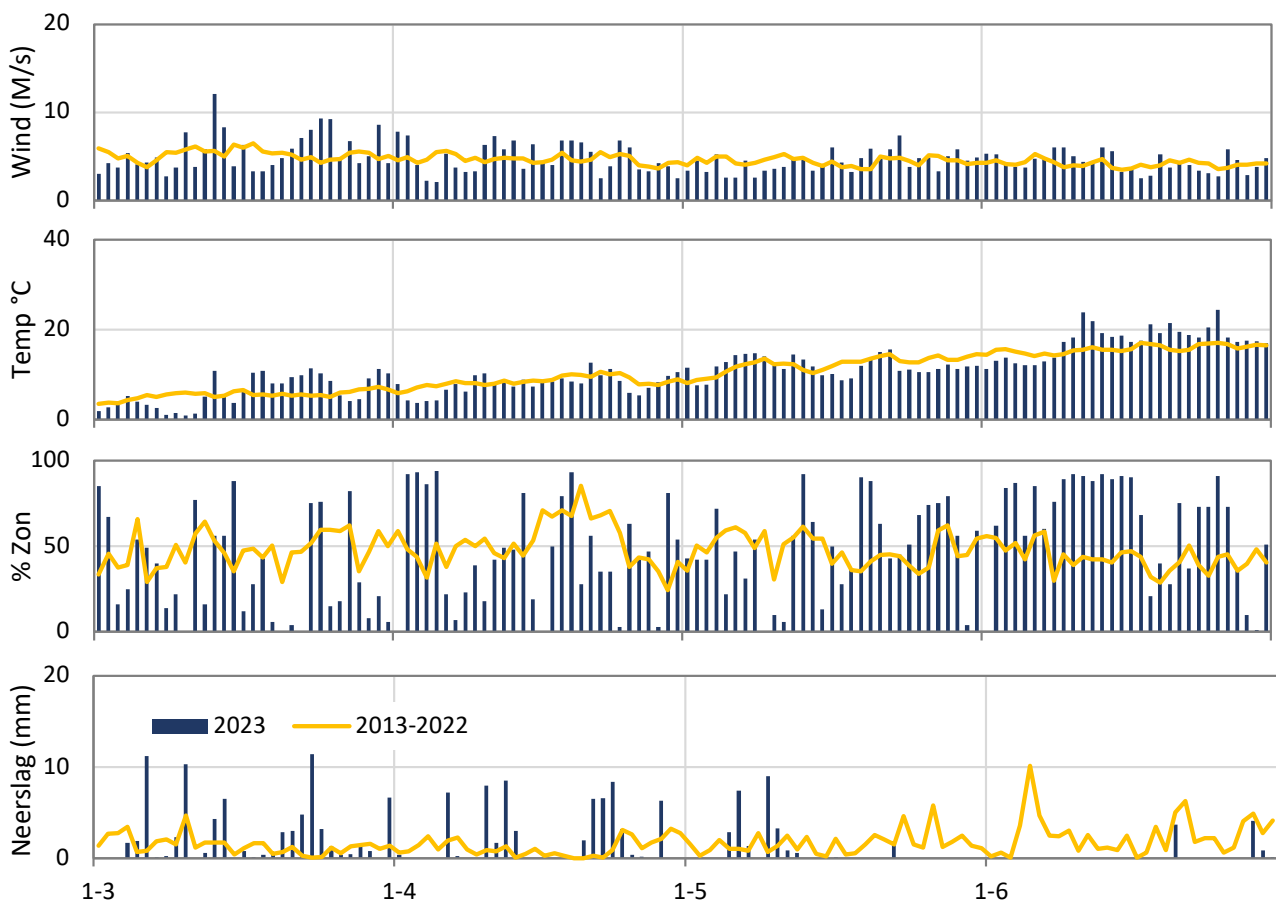
In het veld zijn de waarnemingen ingevoerd op een tablet in de app 'Avimap', waarbij voor iedere waarneming soort, locatie, tijdstip en broedcode zijn vastgelegd, inclusief de door de waarnemer afgelegde route. Na afloop zijn de data doorgestuurd naar de server van Sovon. De waarnemingen zijn automatisch geclusterd. Automatisch clusteren gaat in veel gevallen goed, maar resultaten moeten altijd worden gecontroleerd. De clustercriteria zijn bijgesloten als metadata in de database en zijn weergegeven op de verspreidingskaarten.

3.3. Weersomstandigheden en terreingesteldheid

Na een zachte winter waren maart en april waren zeer nat, waardoor er geen vroege verdroging optrad, zoals in de afgelopen jaren vaak het geval was. Het resulteerde in een nat bosgebied en een kletsnatte heide.

Greppels tussen rabatten in bossen stonden vol water, op de heide gold hetzelfde en stagneerde het water op lage delen van de heide, die daardoor zelfs op laarzen onbegaanbaar waren. Na begin mei regende het nauwelijks en deze droge periode zette zich voort tot begin juli. Hierdoor droogde het gebied snel uit. Waar eerder laarzen tekort schoten, kon nu op schoenen geïnventariseerd worden.

Het weer was in maart en april nogal wisselvallig, waardoor een flink aantal dagen niet geschikt was voor inventarisatie. Vooral de eerste ronde ging daarvoor gebukt. Op 12 maart werd het ochtendbezoek al snel afgebroken door hevige sneeuwval, waardoor het plots heel stil werd in het bos. Op 14 maart begon de inventarisatie wat later door zware regenbuien rond zonsopkomst. Een eventuele lichte achterstand ten opzichte van de planning van het veldwerk die dit met zich meebracht, kon worden ingehaald in mei en juni, toen er bijna onafgebroken sprake was van weinig wind en veel zon.

Figuur 2. Gemiddelde windsnelheid, temperatuur, percentage zonschijn en hoeveelheid neerslag per dag in 2023 en in de periode 2012-2022 in Leeuwarden (Bron: KNMI).

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In de geïnventariseerde terreindelen werden 74 soorten broedvogels vastgesteld, waarvan er 66 integraal zijn gekarteerd (tabel 3). De acht niet geïnventariseerde soorten die in de terreinen aanwezig waren, zijn Pimpelmees, Koolmees, Fitis, Tjiftjaf, Winterkoning, Merel, Roodborst en Vink. Er komen twaalf Rode Lijst-soorten voor, te weten Koekoek, Watersnip, Ransuil, Grauwe Klauwier, Zwarte Mees,

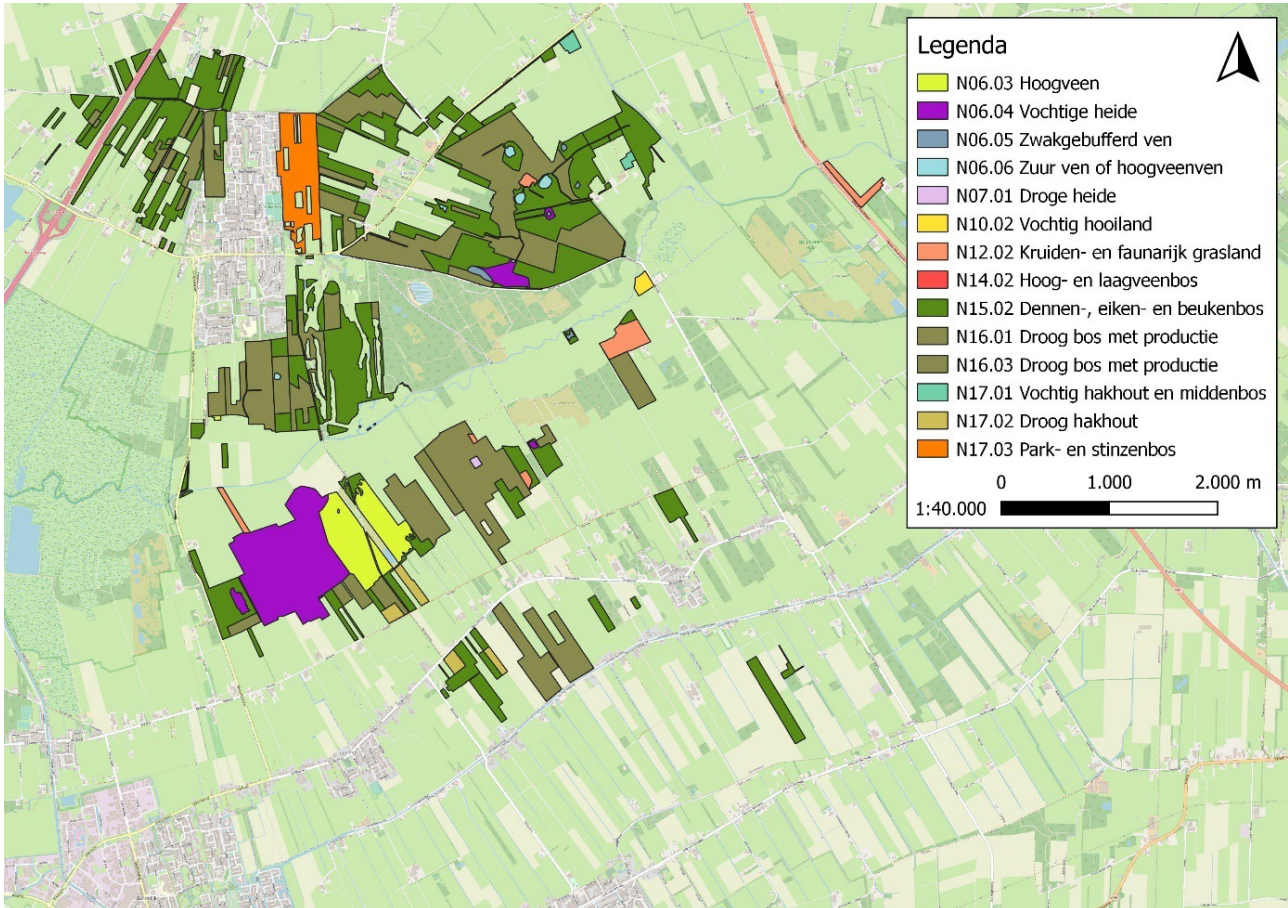
Matkop, Veldleeuwerik, Spotvogel, Grote Lijster, Grauwe Vliegenvanger, Nachtegaal en Kneu. Er waren daarnaast zeven soorten die wel werden vastgesteld, maar waarvan territoria net buiten de begrenzing van het onderzoeksgebied vielen, namelijk Slobeend, Wintertaling, Kwartel, Waterhoen, Wulp, Rietzanger en Sprinkhaanzanger. In de meeste gevallen hielden deze soorten zich op rond de Lippenhuisterheide (eigendom Fryske Gea, aangrenzend grasland tussen de heide en het Koningsdiep).

Tabel 3. Broedvogels in het gekarteerde deel van de Beetsterzwaagse bossen, Hemrikerscharren en Lippenhuisterheide in 2023. Rode Lijstsoorten zijn vet weergegeven.

Soort	Aantal	N/100 ha	Soort	Aantal	N/100 ha
Grauwe Gans	8	0,9	Matkop	22	2,4
Nijlgans	6	0,6	Veldleeuwerik	1	0,1
Mandarijneend	2	0,2	Staartmees	38	4,1
Krakeend	3	0,3	Fluiter	13	1,4
Wilde Eend	15	1,6	Bosrietzanger	7	0,8
Koekoek	5	0,5	Spotvogel	5	0,5
Holenduif	14	1,5	Zwartkop	349	37,6
Houtduif	56	6,0	Tuinfluiter	27	2,9
Dodaars	3	0,3	Braamsluiper	1	0,1
Kievit	2	0,2	Grasmus	20	2,2
Houtsnip	2	0,2	Vuurgoudhaan	25	2,7
Watersnip	2	0,2	Goudhaan	165	17,8
Ooievaar	8	0,9	Boomklever	104	11,2
Blauwe Reiger	38	4,1	Boomkruiper	168	18,1
Wespendief	4	0,4	Spreeuw	26	2,8
Sperwer	4	0,4	Zanglijster	93	10,0
Havik	6	0,6	Grote Lijster	31	3,3
Buizerd	12	1,3	Grauwe Vliegenvanger	71	7,6
Ransuil	1	0,1	Blauwborst	2	0,2
Bosuif	2	0,2	Nachtegaal	1	0,1
IJsvogel	2	0,2	Bonte Vliegenvanger	37	4,0
Middelste Bonte Specht	3	0,3	Gekraagde Roodstaart	63	6,8
Kleine Bonte Specht	10	1,1	Roodborsttapuit	17	1,8
Grote Bonte Specht	147	15,8	Heggenmus	5	0,5
Zwarte Specht	6	0,6	Graspieper	20	2,2
Groene Specht	5	0,5	Boompieper	81	8,7
Grauwe Klauwier	1	0,1	Appelvink	49	5,3
Gaai	46	5,0	Goudvink	27	2,9
Kauw	8	0,9	Groenling	2	0,2
Zwarte Kraai	22	2,4	Kneu	9	1,0
Zwarte Mees	31	3,3	Putter	10	1,1
Kuifmees	16	1,7	Geelgors	15	1,6
Glanskop	24	2,6	Rietgors	10	1,1

4.2. Broedvogels en SNL-beheertypen

In figuur 3 is de ligging van de SNL-beheertypen weergegeven. Tabel 4 geeft een overzicht van de vastgestelde soorten en aantallen territoria van de kwalificerende soorten per SNL-type.

Figuur 3. Ligging van de SNL-beheertypen in het onderzoeksgebied van de 'middenloop' van Beekdal Koningsdiep.

Oostkant Lippenhuisterheide bij het doorbreken van de zon tijdens een natte start van de ochtend, 5 mei 2023 (foto: Romke Kleefstra)

Tabel 4. SNL-typen met kwalificerende vogelsoorten in het onderzoeksgebied. Alleen die types staan vermeld waarin kwalificerende soorten zijn aangetroffen, en alleen die soorten staan weergegeven die zijn aangetroffen.

	N06.03	N06.04	N07.01	N10.02	N15.02	N16.03	N17.01	N17.02	N17.03
	hoog- veen	vochtige heide	droge heide	vochtig hooiland	dennen- eiken- en beukenbos	droog bos met productie	vochtig hakhout/ middenbos	droog hakhout	park- en stinzen- bos
soort/ha	43,41	89,23	1,32	2,44	380,92	224,77	3,64	9,81	35,48
Korhoen			0						
Kwartelkoning				0					
Kraanvogel	0								
Geoorde Fuut	0								
Goudplevier	0								
Wulp	0	0	0						
Grutto				0					
Kemphaan				0					
Watersnip	0			0					
Tureluur				0					
Wespendief					2	0			
Draaihals			0						
Middelste Bonte Specht					1	0			2
Kleine Bonte Specht					8	1			1
Grote Bonte Specht									14
Zwarte Specht					1	1			1
Groene Specht					4	1			0
Grauwe Klauwier		0	0						
Klapekster			0						
Wielewaal					0	0	0		0
Raaf					0	0			
Matkop							0		
Buidelmees							0		
Boomleeuwerik			0		0	0		0	
Veldleeuwerik		1	0						
Cetti's Zanger							0		
Fluiter					4	3			0
Spotvogel							0		
Sprinkhaanzanger		0							
Vuurgoudhaan					9	11			
Boomklever					62	18			15
Zanglijster							1		
Blauwborst	1						0		
Nachtegaal							0		0
Gekraagde Roodstaart								1	3
Paapje	0	0							
Roodborsttapuit	5	10	0						
Tapuit			0						
Gele Kwikstaart				0					
Graspieper		15							
Boompieper							0	2	
Keep					0	0			
Appelvink					25	12	0		4
Groenling								0	
Putter								0	
Sijs					0	0			
Geelgors		9	0		2	0		0	

4.3. Soortbesprekingen

Grauwe Gans, 9 territoria

Grauwe Ganzen hielden zich op rond de vennetjes in de bossen ten noorden van de Poostweg en in de natte delen van de Lippenhuisterheide. Of er daadwekelijk is gebroed, is maar de vraag. Op de Lippenhuisterheide waren de natte delen bij aanvang van het broedseizoen te nat om nesten te zoeken. Later in het seizoen, toen de natte delen ingedroogd waren, werden er geen (restanten van) nesten gevonden.

Mandarijneend, 2 territoria

In het ven aan de noordkant van de Poostweg hield zich op 26 mei een Mandarijneend met jongen op. Nieuw is de soort allerm minst voor de bossen van Beetsterzwaag, want in de afgelopen 20 jaar werden al vaker territoria vastgesteld. Een dag later hield zich ook een paar op in een vijver op de golfbaan van Lauswolt.

*Vrouwtje Mandarijneend met jongen, 26 mei 2023
(foto met mobiel door verrekijker gemaakt door Sjouke Scholten)*

Kievit, 2 territoria

In de lage, natte delen van het begraasde deel van de Lippenhuisterheide kwamen twee paar Kieviten tot broeden. Net daarbuiten, in grasland aan het Koningsdiep, zat nog een paar. Van één paar op de heide werd op 5 mei in volledig legsel gevonden. Op 24 mei wezen kleine eischilfers erop dat het legsel was uitgekomen. Er bevonden zich toen drie paar met jongen in het begraasde deel van de Lippenhuisterheide.

Wulp, 0 territoria

Gedurende april en mei was een baltsend paar Wulpen aanwezig op en naast de Lippenhuisterheide. Omdat twee van de drie waarnemingen op de graslanden langs het Koningsdiep werden vastgesteld, valt het territorium net buiten de heide. Op 5 mei alarmeerde het paar daar ook, wat de aanwezigheid van een nest indiceerde. Later in het voorjaar, toen er jongen hadden moeten zijn, ontbrak ieder spoor van het paar.

Houtsnip, 2 territoria

Territoria zijn gebaseerd op opgejaagde individuen. Alleen op Landgoed Lauswolt werd op de oostkant van de golfbaan een baltsend individu waargenomen, maar dat territorium viel net buiten de grens van het onderzoeksgebied.

Watersnip, 2 territoria

Op zowel 5 als 24 mei baltsten twee Watersnippen boven natte laagten op het begraasde deel van de Lippenhuisterheide. Daarbuiten werden geen territoriale Watersnippen opgemerkt.

Kievitnest op de Lippenhuisterheide, 5 mei 2023 (foto: Romke Kleefstra). Dit nest kwam uit.

Wespendief, 4 territoria

Er werden tenminste vier territoria van Wespendieven in het onderzoeksgebied vastgesteld. Ten westen van Beetsterzwaag (Ald Beets) zat een zeker territorium. Er werd onder meer een invallende vogel naar een oud buizerdnest waargenomen, maar dit nest was na half juli nog niet opgebouwd en is daarna niet meer gecontroleerd op een eventuele broedpoging. Ten noordoosten van Beetsterzwaag (Roekebosk) zit al zo'n 20 jaar een territorium, maar over broeden is geen duidelijkheid verkregen. Ten oosten van Beetsterzwaag in het Alphnerbos kwam een paar tot broeden in een douglas en vloog één jong uit. In het oostelijke deel van de Hemrikerscharren bevond zich een zomernest in een lariks. Dit lijkt een vervolgpoging van nest dat mislukt is in de jongenfase, net de buiten de gebiedsbegrenzing in de Hemrikerscharren in een Oostenrijkse den. Uit Wallebos en van bos rond Lippenhuisterheide zijn geen waarnemingen en bewoonde nesten bekend. Op beide plekken is sprake van uitdunning van naaldbos, wat het bos ongeschikter maakt als broedgebied voor de Wespendief.

Sperwer, 4 territoria

Van de vier territoria gaat het om twee gevallen om nestvondsten en in twee gevallen om territoriale vogels (alarm, prooiaanvoer). De nesten, beide gevonden in de bossen rond de A7 ten westen van Beetsterzwaag, bevatten op 15 juni jongen. Alle nesten/territoria bevonden zich in naaldbos.

Succesvol wespandievennest in een douglas in het Alphnerbos, waarvan één jong zou uitvliegen (foto: Christiaan de Vries).

Havik, 6 territoria

In vier van de zes territoria werden nesten gevonden. In drie daarvan zijn jongen waargenomen. De twee territoria zonder nestvondst berusten op respectievelijk baltsgedrag en alarmeren tijdens meerdere inventarisatieronden.

Buizerd, 12 territoria

Verspreid door het onderzoeksgebied werden twaalf territoria van Buizerds vastgesteld. In enkele grote aangesloten bosgebieden, zoals noord van de Poostweg tussen Lippenhuisterheide en Hemrikerscharren, werden geen aanwijzingen voor broeden verkregen. In de twaalf vastgestelde territoria werden acht nesten gevonden.

Bosuil, 2 territoria

Door het ontbreken van nachtronden is het niet uitgesloten dat het beeld van Bosuilen incompleet is. Bij de golfbaan van Lauswolt en in het bos bij Heidehuizen werden in de vroege ochtenden van respectievelijk 27 mei en 16 juni Bosuilen gehoord. Jongen werden alleen bij Heidehuizen waargenomen (zie foto).

Middelste Bonte Specht, 3 territoria

De afgelopen jaren heeft de Middelste Bonte Specht een opmars gemaakt in de bossen van Zuidoost-Fryslân. Dat de soort in oude eikenpercelen in het onderzoeksgebied opdook was een kwestie van tijd. Naast de oude eiken is de aanwezigheid van dood hout nabij de golfbaan van Lauswolt en in de 'rustpercelen' achter het Van Harinxma State behoorlijk aantrekkelijk gebleken. De waargenomen individuen waren tijdens de vroege bezoeken in het voorjaar erg vocaal, met o.a. een waarnemingen van een paartje dat een ander individu wegjoeg op het landgoed van Van Harinxma, waarbij het mannetje interesse had in een hol in een acacia.

Jonge Bosuilen in het bos nabij Heidehuizen, 26 mei 2023 (foto met mobiel door verrekijker genomen door Sjouke Scholten)

Zwarte Specht, 6 territoria

Binnen de begrenzing van het onderzoeksgebied stelden we op zes plekken territoria vast van Zwarte Spechten en nog twee net daarbuiten. Het is mogelijk dat door omzwerving van individuen dit iets te hoog is, maar veel zal het niet schelen. De dichtheid berekend over het hele onderzoeksgebied (0,6/100 ha) is aan de hoge kant, maar afstanden van ruim 1 km tot 2 km tussen nesten/kernen van territoria zijn tamelijk gebruikelijk (van Manen 2012). Vrijwel alle territoria werden vastgesteld in de buurt van lanen met ‘zwaar loofhout’, veelal beuken. Die lanen worden veelal geflankeerd door naaldbos, waar Zwarte Spechten overwegend foerageren. Die combinatie lijkt het onderzoeksgebied aantrekkelijk te maken voor de soort. In geen enkel territorium werd een nest gevonden door het uitblijven van uitgebreide zoekacties, omwille van de schaarse inventarisatietijd. Zodoende zijn alle territoria gebaseerd op roepende en/of alarmerende individuen en paren.

Groene Specht, 5 territoria

Net als bij de Zwarte Specht zijn ook bij de Groene Specht territoria gebaseerd op roepende en alarmerende individuen/paren. In totaal ging het om zes territoria, waarvan vijf binnen de grenzen van het onderzoeksgebied. Rond zowel Beetsterzwaag als rond de golfbaan van Lauswolt ging het in beide gevallen om twee paren. In de verspreid liggende bosgebieden rond Lippenhuizen en Hemrik bevonden zich nog eens twee territoria.

Grauwe Klauwier, 1 territorium

Hoewel in de ‘middenloop’ van het beekdal de Grauwe Klauwier inmiddels geen zeldzaamheid meer is, zat binnen de begrenzing van het onderzoeksgebied slechts één paar. Op 19 juni hield een mannetje de wacht in het vochtige hoogveengebied van de Lippenhuisterheide, oost van zandpad ‘Alde Hearrewei’. Rond en in de Hemrikerscharren zaten meerdere territoria, maar deze vielen alle buiten het onderzoeksgebied (o.a. terrein van Staatsbosbeheer).

Kauw, 8 territoria

Er werd één cluster van zes nestholen ontdekt in het bos ten oosten van Beetsterzwaag. Twee andere territoria bevonden zich in bos op de oostflank van de Lippenhuisterheide.

Zwarte Mees, 31 territoria

Een dichtheid van 3,3 territoria/100 ha (ca. 3,9/100 ha wanneer alleen het oppervlak bos gerekend zou worden) is alleszins redelijk in vergelijking met karteringen van andere bosgebieden in Zuidoost-Fryslân en Drenthe (o.a. van Manen & Scholten 2020, van Manen 2022). Wanneer de stippenkaart over de beheertypenkaart

wordt gelegd, valt op dat het gros van de territoria zich in ‘droog productiebos’ bevond. Niet verwonderlijk, want hier is het meeste naaldhout te vinden. Het aandeel naaldhout in het onderzoeksgebied is echter afgenomen als gevolg van kap van bos. Hoezeer dit de aantallen van o.a. Zwarte Mees heeft beïnvloed, is niet te zeggen, omdat daarvoor vergelijkingsmateriaal uit eerdere jaren ontbreekt. De aanwezigheid van stukken bos met overwegend tot uitsluitend naaldhout is tegenwoordig schaars goed en is voor soorten als Zwarte Mees waardevol. Datzelfde geldt voor soorten als Kuifmees, Vuurgoudhaan en Goudhaan.

Glanskop, 24 territoria

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de noordgrens van het verspreidingsgebied van de Glanskop in Nederland. In het noordelijke en oostelijke deel van het onderzoeksgebied is de soort relatief algemeen, in de zuidelijke en westelijke helft schaars. Dat de Glanskop met name in het noordelijke deel rond Beetsterzwaag is gevestigd, heeft te maken met het grote aaneengesloten bos waarvan oud opgaand loofhout een belangrijk onderdeel vormt, waar de Glanskop als holenbroeder goed bij gedijt.

Matkop, 22 territoria

Hoewel Matkoppen met de jaren schaarser zijn geworden in veel bossen viel de aanwezigheid in het onderzoeksgebied niet tegen. Het is niet onwaarschijnlijk dat dit samenhangt met de vochtige tot natte omstandigheden in een groot deel van het terrein, gedurende een lange periode van het voorjaar, in combinatie met rijkelijk opslag van jong bos met daartussen kwijnend hout. Buiten het onderzoeksgebied, in de Hemrikerscharren, werden nog eens twee territoria vastgesteld.

Vuurgoudhaan, 25 territoria

Vuurgoudhanen zijn de afgelopen 10-15 jaar talrijker geworden in Drentse bossen. Hoewel vergelijkingsmateriaal ontbreekt, lijkt dat ook voor de omgeving Beetsterzwaag te gelden. Berekend over uitsluitend bosgebied gaat het om een dichtheid van 2,7 territoria/100 ha, wat regionaal gezien aan de hoge kant is. Vuurgoudhanen hielden zich vooral op in het beheertype ‘droog productiebos’, alwaar het meeste naaldhout is te vinden, deels ook gemengd met loofbomen. Buiten het onderzoeksgebied werden nog eens zes territoria vastgesteld.

Goudhaan, 165 territoria

Goudhanen nemen op landelijk niveau af, samenhangend met een afname van het areaal ongemengd naaldbos. Op basis van BMP-tellingen is de huidige stand de laagste sinds 1984 in Nederland. Dit speelt in principe in alle oostelijke provincies (Boele *et al.* 2023). In de bossen van Beetsterzwaag e.o. ligt het voor de hand

dat ook hier de aantallen zijn afgenomen, omdat het aandeel (ongemengd) naaldbos door kap is afgenomen. Desondanks bleken Goudhanen nog relatief talrijk te zijn, waarbij de grote aantallen in productiebos met een hoog aandeel naaldbos zaten, net zoals dat het geval is met o.a. Zwarte Mees, Kuifmees en Vuurgoudhaan. De concentraties van territoria, zoals direct ten westen en oosten van Beetsterzwaag, in het Wallebos en in het bos ten oosten van de Lippenhuisterheide, bevonden zich bovendien op plekken met hoog opgaand naaldbos. De dichtheid over het hele onderzoeksgebied bedroeg 17,8 territoria/100 ha, puur over bossen berekend 20,8 territoria/100 ha, wat hoog is in vergelijking tot recente karteringen in Drentse bossen (o.a. van Manen 2019, van Manen 2022), wat het belang van naaldbos onderschrijft.

Grote Lijster, 31 territoria

Sinds de jaren negentig is de stand van de Grote Lijster in Nederland afgenomen, maar al ruim tien jaar is de stand inmiddels stabiel (Boele *et al.* 2023). In de bossen en boomwallen van de 'middenloop' van het Koningsdiep bleek de Grote Lijster bepaald geen schaarse soort. Er werden 31 territoria vastgesteld, wat leidt tot een relatief hoge dichtheid in het onderzoeksgebied (3,3 paar/100 ha). Daarmee behoort de 'middenloop' qua dichtheden tot de betere gebieden in Fryslân. Territoria berusten zich niet alleen op zingende vogels, maar ook op alarmerende en met voer slepende individuen.

Blauwborst, 2 territoria

Op de Lippenhuisterheide werden op twee plekken territoria van Blauwborsten vastgesteld op basis van zingende individuen in april en mei. Beide plekken karakteriseren zich als vochtig tot natte laagten.

Bonte Vliegenvanger, 37 territoria

Hoewel verspreid door de bosgebieden plekken met nestkasten zijn, hing de verspreiding van Bonte Vliegenvangers hier niet zozeer mee samen. De soort leek vooral gebruik te maken van lanen die door bospercelen lopen met daarlangs oudere beuken. Het aantal van 37 territoria, met nog eens negen territoria er net buiten, is aan de hoge kant.

Gekraagde Roodstaart, 63 territoria

Gekraagde Roodstaarten kwamen vooral voor bij open plekken, bosranden en heidevelden en waren relatief schaars in dicht aaneengesloten bos, zoals in het Wallebos, de Hemrikerscharren en ten noorden van de Poostweg. Het aantal van 63 territoria, plus nog eens 10 direct buiten de begrenzing van het onderzoeksgebied, leidde tot hoge dichtheden aan zingende mannetjes op verschillende plekken.

Roodborsttapuit, 17 territoria

Van de 17 territoria bevonden zich 15 op de Lippenhuisterheide. De soort leek hier succesvol, want in 13 van de 15 territoria zaten mannetjes eind mei en gedurende juni te alarmeren en waren jongen aanwezig. In de open terreindelen van de Hemrikerscharren bevonden zich territoria in ruigtes van kruidenrijk grasland en buiten de begrenzing van het onderzoeksgebied in heidepercelen van Staatsbosbeheer. In de graslanden grenzend aan het Koningsdiep die buiten het te inventariseren gebied liggen, zaten ongetwijfeld nog de nodige paren.

Boompieper, 81 territoria

De hoofdmoot van de Boompiepers zat op de Lippenhuisterheide (30 van de 81 territoria), zowel in het begraasde als onbegraasde deel. Alleen in de natte laagte van het begraasde deel van de heide ontbraken Boompiepers, maar daar is enige opgaande begroeiing dan ook uitermate schaars. Buiten de heide waren Boompiepers te vinden op open plekken in de bossen en langs de randen ervan (deels ook bij gekapte percelen bos). Direct buiten het onderzoeksgebied werden nog eens 13 territoria vastgesteld, o.a. in de Hemrikerscharren en in boomwallen en laantjes die vanaf de Bûtewei het beekdal inlopen.

Geelgors, 15 territoria

De verspreiding van de Geelgors kent in feite een grote gelijkens met die van de Boompieper. Van de 15 territoria zaten er 14 op of direct rond de Lippenhuisterheide. Even buiten het onderzoeksgebied werden 12 territoria vastgesteld, net als bij de Boompieper in de Hemrikerscharren en in boomwallen en laantjes die vanaf de Bûtewei het beekdal inlopen.

5. Evaluatie

De onderzochte stukken bos en heide in de ‘middenloop’ van het Beekdal Koningsdiep is met 74 soorten broedvogels, waarvan twaalf Rode Lijstsoorten, relatief soortenrijk. Zeker wanneer bedacht wordt dat net buiten de begrenzing nog eens zeven soorten zaten, waarvan drie Rode Lijst-soorten. Met name soorten van naaldbos komen in hoge dichtheden voor, dichtheden die niet alleen in provinciaal opzicht hoog zijn, maar ook in vergelijking met bijvoorbeeld Drentse gebieden. Dit heeft alles te maken met het aandeel naaldhout in (droog) productiebos. In de bossen van Beetsterzwaag en Hemrik bevinden zich nog percelen die gedomineerd worden door naaldhout, wat met de trend van het jonger en gevarieerder maken van bossen steeds schaarser goed wordt. Om deze bijzondere dichtheden van soorten als Zwarte Mees, Vuurgoudhaan en Goudhaan te behouden, zou men het naaldbos ongemoeid moeten laten, iets wat hoogstwaarschijnlijk tegen beheerdoelstellingen indruist. Ook voor Havik, Sperwer en Wespandief gaat deze aanbeveling op, aangezien nesten vrijwel alle in naaldbomen werden gevonden. Zwarte Spechten zijn voor hun voedsel vooral aangewezen op naaldbos en hun relatief rijkelijke voorkomen kan ook niet los van het aandeel naaldhout in het onderzoeksgebied worden gezien.

Van verschillende andere soorten die in dichtheden voorkwamen die hoger lagen dan veel andere boswachterijen in het noorden geldt dat ze profijt hebben van open plekken (heide, vennen) in het bosgebied (o.a. Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster), vochtige omstandigheden (Matkop) en/of het natuurlijke karakter van het bos en aangrenzend terrein rond het

Koningsdiep (o.a. Grote Bonte Specht, Gaai, Glanskop, Zwartkop, Boomkruiper, Grauwe Vliegenvanger, Bonte Vliegenvanger). Qua vochtigheid was het contrast tussen het begin en het tweede deel van het voorjaar erg groot. In greppels tussen rabatten en op de Lippenhuisterheide stond aanvankelijk veel water, wat sommige delen lastig toegankelijk maakte. In de loop van het voorjaar droogden terreinen volledig uit. Het zou mooi zijn als de terreinen, zowel heide, bossen als graslanden in de ‘middenloop’ van het Koningsdiep natter gehouden kunnen worden gedurende het hele voorjaar en zomer.

Niet alleen het vasthouden van water vormt een aandachtspunt voor de Lippenhuisterheide, zo ook vegetatieontwikkeling. Het onbegraasde deel heeft te maken met een vegetatiesuccessie waarbij dit deel steeds ‘voller loopt’ met struwelen en opslag van jonge bomen. Daarnaast zijn grote delen ervan overwoekerd met pijpenstrootje. Het begraasde deel maakte in de loop van het voorjaar een ‘overbegraasde indruk’; het was overwegend kort gegraasd met een hoge dichtheid aan wissels van het aanwezige vee (jongvee, paarden). Hoewel er flink wat territoria van o.a. Roodborsttapuit, Graspieper en Geelgors zaten, valt te overwegen de graasdruk te extensiveren ten bate van deze soorten en o.a. Grauwe Klauwier en Paapje. Geplagde delen op de heide lieten een fraai herstel van heidevegetatie zien. Aangezien heide in Fryslân schaars is en de Lippenhuisterheide tot de grootste aaneengesloten heideterreinen van de provincie hoort, verdient het aanbeveling de ontwikkeling van het gebied door middel van broedvogelmonitoring een vinger aan de pols te houden.

Loofbos met opgaande beuken in het noordelijke deel van de bossen bij Beesterzwaag, 25 mei 2023 (foto: Sjouke Scholten).

Aan het begin van het voorjaar was de Lippenhuisterheide kletsnat en waren plekken op laarzen onbegaanbaar. Gedurende het voorjaar droogde deze plekken bijna compleet uit, zo ook deze plek (foto genomen op 3 april 2023, Romke Kleefstra).

Westkant Lippenhuister, uitgedroogd en sterk begraasd, 19 juni 2023 (foto: Romke Kleefstra).

Geplagde delen op de Lippenhuisterheide lieten een fraai herstel van heidevegetatie zien, hier links op de foto, 19 juni 2023 (foto: Romke Kleefstra).

6. Literatuur

Boele A., Vergeer J.W., Van Bruggen J., Goffin B., Kavelaars M., Louwe Kooijmans J., Koffijberg K., & Van Kleunen A., Schoppers J., Van Turnhout C. & Jansen D. 2023. Broedvogels in Nederland in 2022. Sovon-rapport 2023/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Manen W. 2012. Broedbiologie van de Zwarte Specht in Nederland. *Limosa* 85: 161-170.

van Manen W. 2019. Broedvogels van de boswachterijen in Zuidoost-Drenthe in 2019. Sovon-rapport 2019/52. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Manen W. 2022. Broedvogels in een deel van het Drents-Friese Wold, Vledderveld en Diever in 2022. Sovon-rapport 2022/100. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Manen W. & Scholten S. 2020. Broedvogels van staatsbosbeheerterreinen rond Veenhuizen en Norg in 2020. Sovon-rapport 2020/46. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Vergeer J.W., van Dijk A.J., Boele A., van Bruggen J. & Hustings F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Sovon (info@sovon.nl)

In opdracht van:

Bosgroep Noord-Oost Nederland

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

